

Beata Vogt

Kolegiata w Tumie pod Łęczycą i proporcje nią rządzące

Kolegiata pod wezwaniem Najświętszej Panny Marii i św. Aleksego w Tumie pod Łęczycą jest jedną z najpiękniejszych romańskich bazylik z emporami w Polsce.

Empory – występujące w kościołach nad nawami bocznymi i obejściem – są typowe dla architektury starochrześcijańskiej i zborów ewangelicznych, i takie właśnie kościoły z emporami często spotykamy na terenie Francji oraz Niemiec. W Tumie empora jest umieszczona nad nawami bocznymi, co w tym wypadku uzasadnia jej synodalną funkcję kolegiaty.

Jest ona trójnawową bazyliką wieżową z absydą zachodnią oraz trzema wschodnimi, z których główna jest jeszcze zaopatrzona w apsydiolę, czyli małą apsydę, będącą pomieszczeniem kościelnym, najczęściej o kształcie półkolistym lub wielobocznym, zamykającym prezbiterium lub nawę.

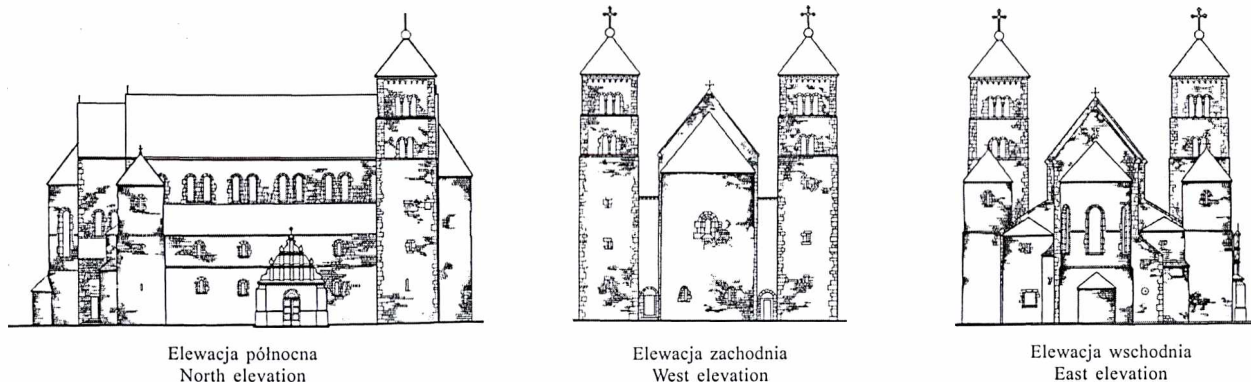
Plan jej stanowi kombinację rzutów poziomych budowli Płocka i Czerwieńska, rozbudowaną w plan dwuchórality, o wyjątkowo urozmaiconej sylwecie, tworzonej poprzez wysoko sięgające się bryły.

Czworoboczne wieże fasady zachodniej górują znacznie nad wschodnimi cylindrycznymi i są najwyższymi elementami całej budowli. Miejsce transeptu zajęły wspo-

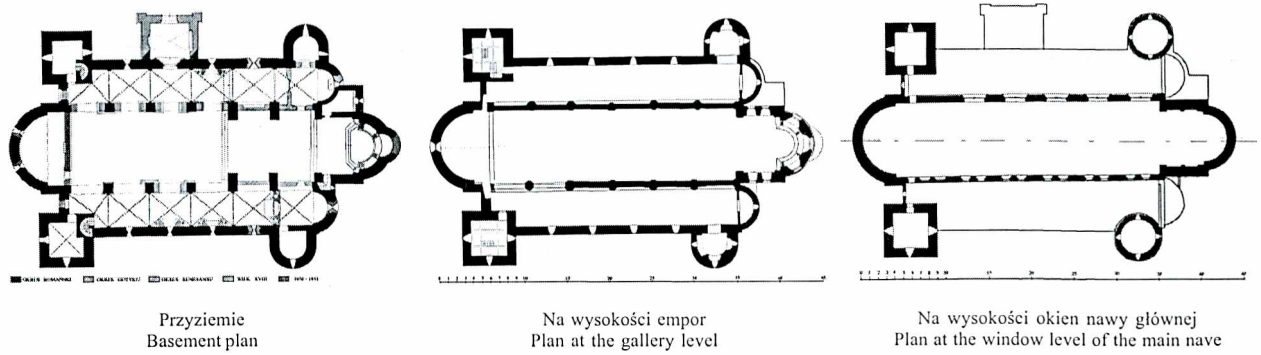

Rys. 1. Kolegiata w Tumie pod Łęczycą – widok
Fig. 1. The Collegiate Church in Tum near Łęczycza

mniane już wcześniej absydy, które zostały umieszczone analogicznie jak w Płocku. Nawy boczne były przesklepione krzyżowo, górną zaś przykrywał pałap.

Rys. 2. Elewacje kolegiaty; za: M. Walicki [6]
Fig. 2. Collegiate elevations; according to: M. Walicki [6]

Rys. 3. Rzuty poszczególnych poziomów
Fig. 3. Plans of particular levels

Kolegiata pochodzi z lat 1120–1140 [1, s. 186], ale dopiero w roku 1161 nastąpiło jej poświęcenie. Właśnie od tego czasu, przy tej kolegiacie – pod wezwaniem św. Aleksego, którego relikwie zostały przeniesione z Awentynu – zostali osadzeni kanonicy regularni.

Obronny charakter budowli, przywodzący na myśl saskie i normandzkie kościoły XII-wieczne, jak również dwuchóralny plan (zarzucony przez reformę kluniacką), łączą się w jedną chyba na ziemiach polskich całość, w której malowniczość spiętrzonej bryły walczy z archaicznością rzutu poziomego oraz modernizmem koncepcji obronnej.

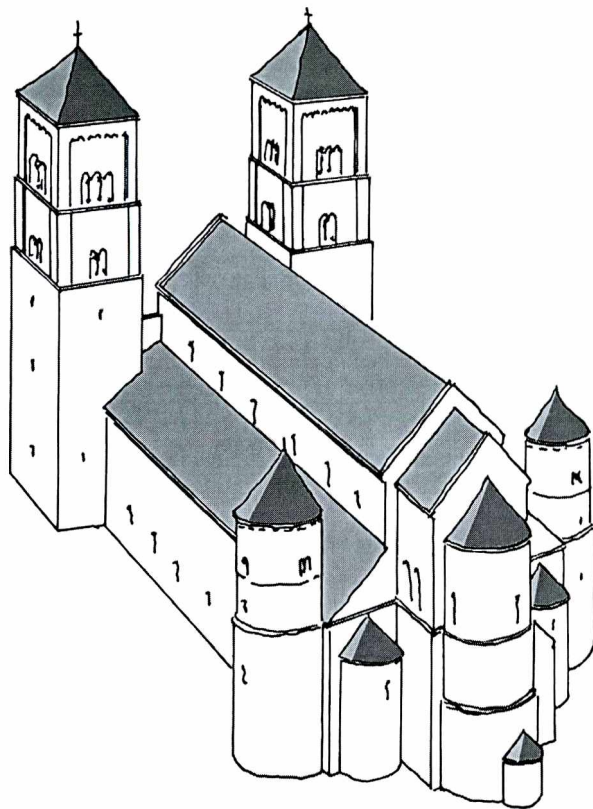
Warto tu jeszcze dodać, iż w ścianie południowej zachował się bardzo ciekawy portal, o niespotykanych na terenach polskich motywach dekoracyjnych. Został on

bowiem bogato zdobiony rzeźbą o motywach zoomorficznych, w tympanonie zaś umieszczono grupę, w której skład wchodzi Madonna umieszczona pomiędzy aniołami.

Dzięki tym właśnie elementom, tumski portal przypomina stylistyczne portale Apulii.

Mimo iż kolegiata zawiera tak wiele elementów obcych, to jednak jest ona miła naszemu oku. Co jest tego powodem? Co sprawia, że mimo wszystko jest ona nam bliska i jest uważana za jeden z podstawowych obiektów architektury polskiej okresu średniowiecza. Najlepiej na to pytanie odpowiedzią wyniki badań nad proporcjami tej budowli.

Studując historię architektury i sztuki możemy się łatwo przekonać, że każda epoka charakteryzowała się własnym poczuciem piękna, wyrażanym poprzez odmienne

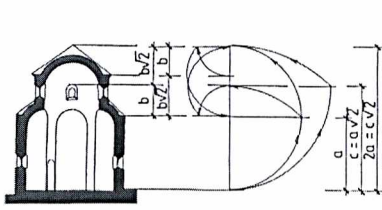
Rys. 4. Piętrzące się bryły kolegiaty wg szkicu rekonstrukcyjnego M. Walickiego [6]

Fig. 4. Piling up of the Collegiate solids, according to the reconstruction drawing of M. Walicki

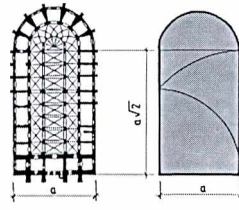

Rys. 5. Portal kolegiaty

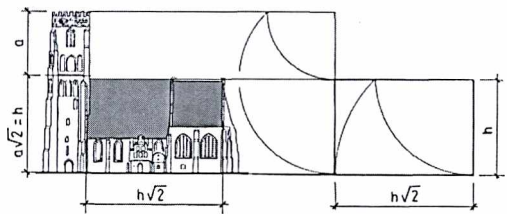
Fig. 5. The portal of the Collegiate

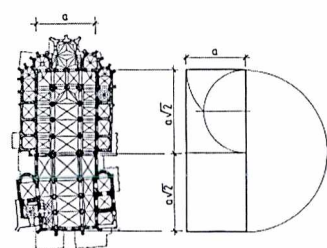
Kraków
Rotunda NMP na Wawelu – X w.
The rotunda of the
Holy Virgin Mary Church in Wawel, 10th century

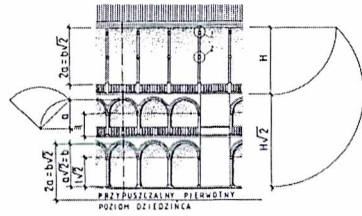
Gniezno
Katedra św. Wojciecha 1342–1382
The Cathedral
of St. Wojciech (Adalbert), 1342–1382

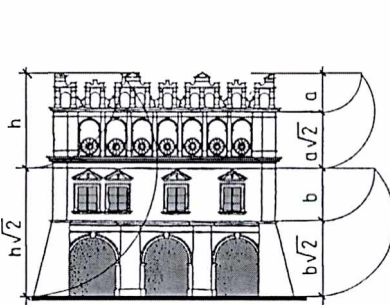
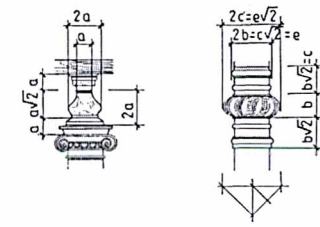
Gostyń
Kościół św. Małgorzaty 1410
The Church
of St. Małgorzata (Margaret), 1410

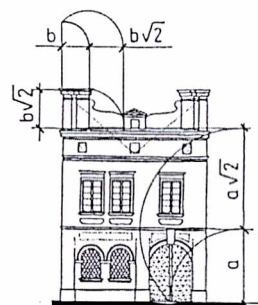
Kraków
Katedra na Wawelu 2 poł. XIV w.
The Wawel Cathedral,
second half of the 14th century

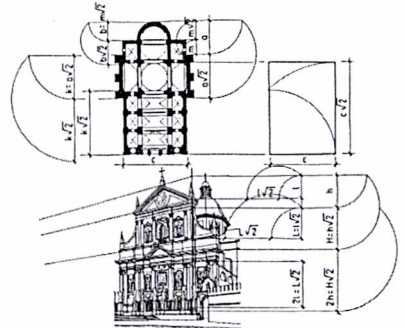
Kraków
Proporcje krużganków arkadowych na Wawelu 1502–1536
Proportions of the arcaded galleries in Wawel, 1502–1536

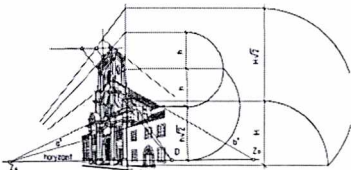
Jarosław
Dom Orsetti XVI w.
The Orsetti House, 14th century

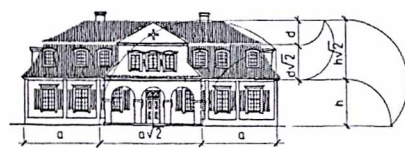
Kraków
ul. Slawkowska XVI w.
The Slawkowska street, 16th century

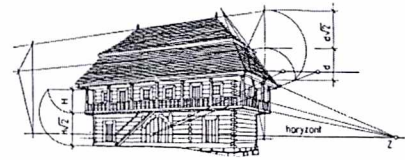
Kraków
Kościół św. Piotra i Pawła 1538–1618
The Church of St. Peter and St. Paul, 1538–1618

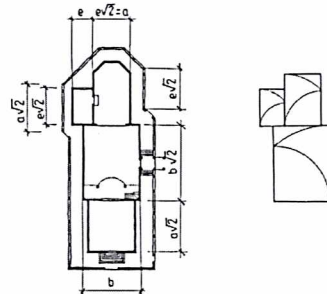
Kraków
Kościół św. Trójcy ~1750 r.
The Church of the Holy Trinity, 1750

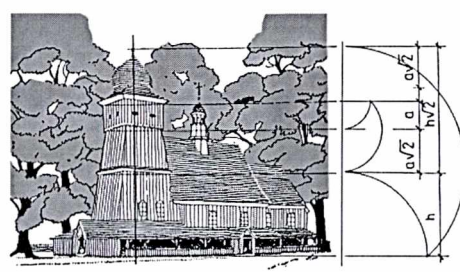
Rogów
Dwór drewniany
A wooden manor

Kraków
Drewniany spichlerz klasztoru ss. norbertanek
A wooden granary in the Convent of the
Norbertanki Sisters

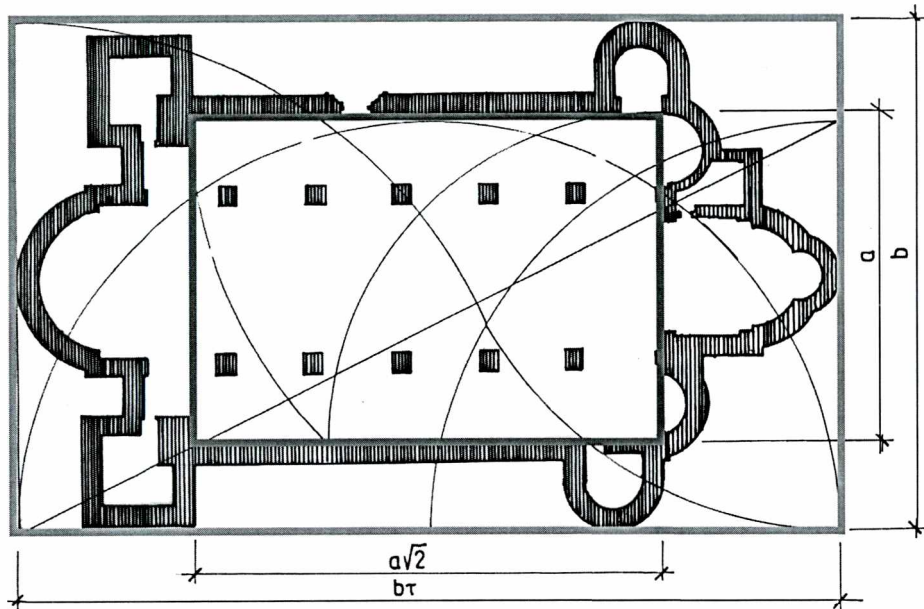

Lachowice
Kościół parafialny
The parish church

Kraków
Brama kościelna z dzwonnica
The church gate
with the belfry in Mogiła

Rys. 6. Przykłady występowania srebrnej proporcji w architekturze polskiej
Fig. 6. Examples of the Silver Proportion in Polish architecture

Rys. 7. Srebrny i złoty prostokąt ukryty w rzucie kolegiaty w Tumie pod Łęczycą

Fig. 7. The silver and gold rectangle hidden in the plan of the Collegiate

proporcje, a co zatem idzie tworzyła swój własny kanon, swój własny styl. Ale nie tylko epoki mają ten przywilej. Również narody różnie odczuwają piękno i nieraz małe zmiany mogą spowodować, iż dana rzecz, dany obiekt, dana budowla jest akceptowana lub też wydaje się obca i jest w niej coś, co nas w niej drażni, coś, co nie pozwala w pełni się nią zachwycać.

To odmienne poczucie piękna jest zazwyczaj wypadkową kilku czynników, na które składały się między innymi odmienne niż gdzie indziej – poziom techniki budowlanej, warunki zabudowy, czy też materiał, jaki był używany do ich wznoszenia (zazwyczaj dostępny na danym terenie). Jednocześnie wpływ wywierały zarówno ukształtowanie terenu, szata roślinna, jak również historia, religia oraz bogactwo narodów tworzących dane obiekty. Duży wpływ na kształtowanie się budowli, a wreszcie w znacznej mierze i na proporcje, miał w końcu klimat panujący na danym terenie, który na przestrzeni wieków bardzo silnie oddziaływał na psychikę oraz na upodobania narodów.

Na terenach ziem polskich (obejmujących swym zasięgiem obszar zajmowany przez II Rzeczypospolitą Polską), mimo że większość teoretyków architektury zalecała sto-

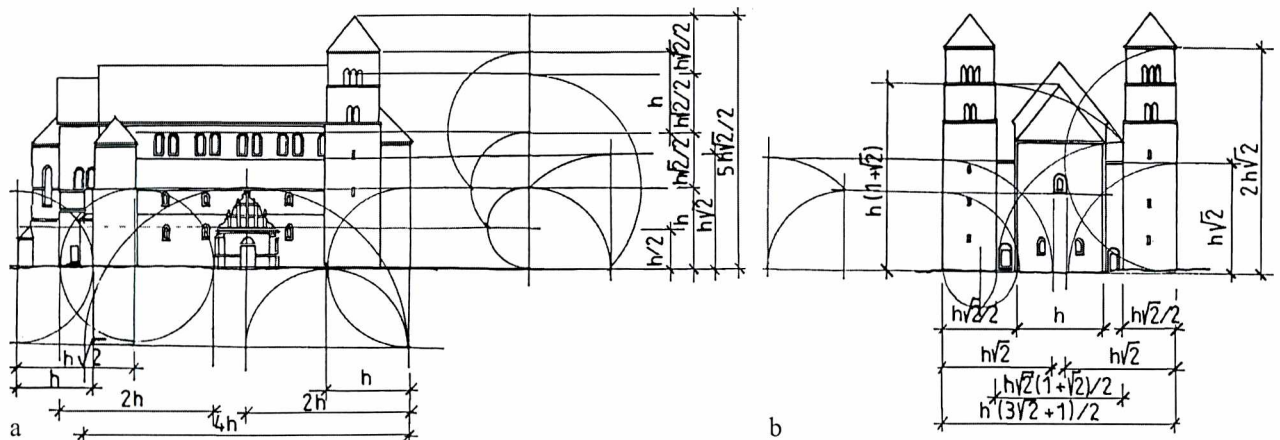
sowanie złotej proporcji, tak przecież popularnej już od czasów starożytności w zachodniej i południowej Europie, najczęściej występowała *srebrna proporcja*, gdyż możemy ją odnaleźć w większości występujących u nas obiektów, zarówno architektonicznych, jak i urbanistycznych (złota proporcja natomiast występuje zaledwie w 8–10%, jak to już kilkakrotnie wykazałam we wcześniejszych opracowaniach [4], [5]).

W tym miejscu należałoby przypomnieć czytelnikowi co to jest *złota proporcja*, a co natomiast *srebrna* i czym te proporcje się od siebie różnią.

Złota proporcja, zwana również *boską* lub *złotym cięciem* jest jedną z najstarszych i jednocześnie najważniejszych reguł próbujących ustalić idealne proporcje. Proporcja ta dzieli każdy odcinek w taki sposób, aby stosunek długości dłuższego odcinka do odcinka krótszego równał się stosunkowi długości całego odcinka do części dłuższej. Zasada tego podziału była przejawem estetyki klasycznej od czasów starożytnych i zalecana do stosowania przez większość teoretyków architektury. *Srebrny stosunek* mamy natomiast wówczas, gdy odcinki mają się do siebie tak, jak stosunek boku kwadratu do jego przekątnej.

Rys. 8. Badanie proporcji piętrzących się brył elewacji: a) północnej, b) zachodniej

Fig. 8. Proportion investigations of the piling up solids of elevations: a) north, b) west

Może on być zastosowany w dwojaki sposób, a mianowicie, gdy stosunek dłuższej części do części krótszej będzie wynosił $\sqrt{2}$ (mówimy wówczas o *srebrnym cięciu*) lub też gdy stosunek całego odcinka do jego dłuższej części wyniesie $\sqrt{2}$ (mówimy wówczas o *srebrnej proporcji*). *Srebrny stosunek* ma ciekawą właściwość: jeśli utworzymy ciąg względem siebie srebrnych odcinków w taki sposób, iż każdy następny (lub poprzedni) będzie w srebrnym stosunku do poprzedniego (lub następnego), to okaże się, że co drugi odcinek się podwaja (lub dzieli na połowę).

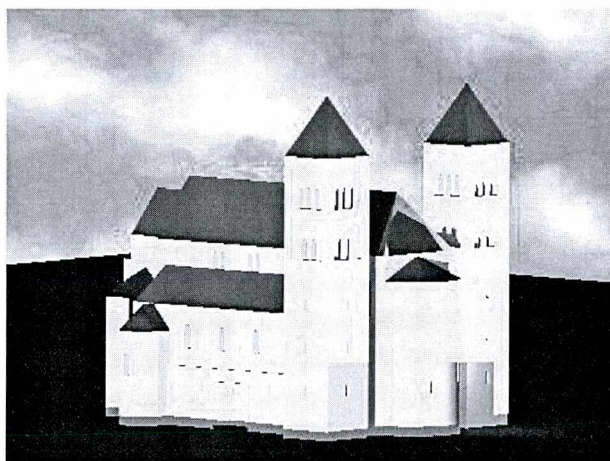
Na podstawie analizy i obserwacji po raz kolejny zaryzykuję tezę, że *srebrna proporcja jest najbliższa odczuciu estetycznemu Polaków*. Występuje ona bowiem zarówno w obiektach polskiej architektury murowanej, jak i drewnianej, zarówno sakralnych, jak i świeckich, będących zamkami, pałacami, ale także w chałupach wiejskich, karczmach, dworach.

Odnajdujemy ją zarówno w pochodzącej z X wieku Rotundzie Najświętszej Panny Marii na Wawelu, jak i XIV-wiecznej katedrze św. Wojciecha w Gnieźnie, XVI-wiecznym Zamku Wawelskim, a także w polskich kamienicach renesansowych czy też XVIII-wiecznym kościele św. Trójcy w Krakowie, występuje także w drewnianym dworze w Rogowie, czy również w drewnianym kościele w Lachowicach.

A jak te proporcje wyglądają w Kolegiacie w Tumie pod Łęczycą?

Chociaż stosunek całkowitej długości kolegiaty do jej całkowitej szerokości daje nam złoty podział, ponieważ można ją wpisać w złoty prostokąt, to inne elementy ulegają podziałowi w stosunku srebrnym.

Przykładem srebrnego podziału może być choćby stosunek sumy szerokości naw (główniej i bocznych) do ich długości.

Rys. 9. Komputerowa wizualizacja bryły kolegiaty wykonana przy użyciu programu Auto CAD2000

Fig. 9. Proportion investigations of the piling up solids of the west elevation

Podziwiając sylwetę świątyni o wysoko spiętrzonych bryłach, o idealnie dobranych proporcjach znów podziwiamy srebrny podział, ponieważ spiętrzenia tej budowli wznoszą się z zachowaniem srebrnego podziału lub też połowienia się, czy też podwajania (co jak wiemy, również jest wynikiem srebrnego podziału), jak również jego składania.

Jeśli za podstawowy wymiar, czyli moduł, przyjmijmy wysokość nawy bocznej (h), to okaże się, że poszczególne wymiary (wysokość, długość i szerokość) są związane z nim w srebrnym stosunku i to właśnie zastosowanie tej proporcji, jako proporcji dominującej w całym obiekcie sprawiło, iż jest on nam tak bliski, taki prawdziwie polski.

Bibliografia

- [1] Broniewski T., *Historia architektury dla wszystkich*, Ossolineum, Wrocław 1990.
- [2] Dobrowolski T., *Sztuka polska*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 1974.
- [3] Łuszczykiewicz W., *Kościół kolegiacki Łęczycki dziś parafialny we wsi Tumie z XII w.*, Sprawozdanie Komisji do Badania Historii Sztuki w Polsce, t. I.
- [4] Vogt B., *Srebrna proporcja, dominującą proporcją w archi-*

- tekturze polskiej*, MK 50-lecia WAPK, 20–21.10.1995, Kraków; t. 3, Kraków 1995.
- [5] Vogt B., *The Golden and Silver Sections and their occurrence in architecture*, 7th ICECGDG – 17–22 lipca 1996, Kraków; ECGDG, t. 1, Kraków 1996.
- [6] Walicki M., *Kolegiata w Tumie pod Łęczycą*, Wydawnictwo Łódzkiego Obywatelskiego Komitetu Ratowania Kolegiaty w Tumie, Łódź 1938.

The Collegiate Church in Tum near Łęczycza and the proportions which govern it

The Collegiate Church in Tum near Łęczycza is a three-aisled basilica with an eastern apse and three others directed to west.

In spite of incorporating many strange elements, it arouses our pleasure. In my work I have been trying to find the reason why the

Collegiate Church in Tum is perceived to be a primary building of the Middle Ages in Polish architecture. After a careful analysis of its proportions, I came to the conclusion that the reason is the Silver Proportion.

